

Cuprins

Partea I

Scurtă introducere în psihologie

A. Probleme general-teoretice ale psihologiei	15
Capitolul I – Psihologia ca știință	17
1. Încercări de definire	17
2. Tendințe și controverse în psihologie	19
3. Locul psihologiei în sistemul științelor	23
Capitolul II – Obiectul psihologiei	27
1. Nevoia de sinteză	27
2. Perspective de abordare a obiectului psihologiei	28
3. Câteva constatări conclusive	35
Capitolul III – Metodele psihologiei	37
1. Specificul metodelor psihologiei	37
2. Principalele metode ale psihologiei	38
3. Strategii de cercetare psihologică	51
Capitolul IV – Lege și explicație în psihologie	53
1. Poziții contestate	53
2. Specificul legilor psihologice	55
3. Explicația în psihologie	57
B. Psihicul – domeniu de cercetare al psihologiei	61
Capitolul V – Natura psihicului uman	63
1. Complexitatea noțiunii de psihic	63
2. Caracteristicile psihicului uman	65
3. Perspective noi de abordare a psihicului	69

Capitolul VI - Ipotezele psihicului	73
1. Scurtă incursiune istorică	73
2. Niveluri structural-funcționale ale psihicului	75
3. Relațiile dintre conștient și inconștient	80
Capitolul VII - Stările de conștiință modificată	81
1. Multitudinea și varietatea stărilor de conștiință	81
2. Probleme generale ale stărilor de conștiință modificată	84
3. Stări de conștiință modificată	86
4. Căi de acces la stările de conștiință modificată	98
Capitolul VIII - Tipuri de abordări ale psihicului	107
1. Abordarea „plană”, „orizontală” a psihicului	107
2. Abordarea structural-dinamică a psihicului	109
3. Abordarea sistemică a psihicului	112
4. Abordarea sinergetică a psihicului	119

Partea a II-a **Mecanisme psihice**

A. Mecanisme psihice informațional-operaționale de prelucrare primară și secundară a informațiilor	125
Capitolul IX - Senzațiile	127
1. Excitabilitate, sensibilitate și motricitate	127
2. Specificul și mecanismele sensibilității	129
3. Clasificarea și proprietățile senzațiilor	131
4. Legile sensibilității	134
Capitolul X - Percepțiile	137
1. Trecerea de la senzații la percepție	137
2. Accepțiunile noțiunii de percepție	138
3. Determinanții percepției	140
4. Legile percepției	143
Capitolul XI - Reprezentarea	147
1. Delimitări conceptuale	147
2. Caracterizarea psihologică a reprezentării	149
3. Proprietățile reprezentărilor	153
4. Clasificarea și rolul reprezentărilor în cunoaștere	153
Capitolul XII - Gândirea	155
1. Specificul psihologic al gândirii	155
2. Mutații în psihologia gândirii	157

3. Componentele și structura gândirii	160
4. Activitățile gândirii	162
Capitolul XIII – Memoria	165
1. Definiție și caracterizare generală	165
2. Procesele și formele memoriei	166
3. Optimizarea funcționalității memoriei	168
4. Memorie și uitare	170
5. Tendințe actuale în psihologia memoriei	171
Capitolul XIV – Imaginația	175
1. Specificul psihologic al imaginației	175
2. Relațiile imaginației cu alte funcții psihice	177
3. Formele imaginației	182
B. Mecanisme psihice de stimulare și energizare a comportamentului	183
Capitolul XV – Motivația	185
1. Conceptul de motivație	185
2. Teorii asupra motivației	188
3. Trebuințe și motive	193
4. Motivație și performanță. Optimum motivațional	197
Capitolul XVI – Afectivitatea	199
1. Definirea și specificul proceselor afective	199
2. Proprietățile proceselor afective	202
3. Rolul afectivității	206
4. Clasificarea trăirilor afective	207
C. Mecanisme de reglaj psihic	211
Capitolul XVII – Comunicarea și limbajul	213
1. Noțiuni de bază	213
2. Scopurile și rolurile comunicării	216
3. Formele comunicării	218
4. Funcțiile comunicării și limbajului	225
Capitolul XVIII – Atenția	229
1. Specificul psihologic al atenției	229
2. Modele explicative ale atenției	232
3. Diferențe individuale în atenție	236
Capitolul XIX – Voința	239
1. Probleme controversate ale voinței	239

2. Specificul psihologic al voinței	242
3. Structura actului voluntar	244
4. Defectele voinței	247

Partea a III-a

Personalitatea ca mecanism psihic integrator

A. Noțiuni introductive	251
--------------------------------------	------------

Capitolul XX – Conceptul de personalitate	253
--	------------

1. Ipotezele personalității	253
2. Delimitări conceptuale	255
3. Accepțiunile conceptului de personalitate	257
4. Tipuri de definiții ale personalității	260
5. Abordarea structural-sistemică a personalității	262

B. Dimensiunile personalității	265
---	------------

Capitolul XXI – Temperamentul ca latură dinamico-energetică a personalității	265
---	------------

1. Definiție și criterii de identificare	265
2. Tipologii temperamentale	266
3. Probleme generale ale temperamentului	272

Capitolul XXII – Aptitudinea ca latură instrumentală a personalității	277
--	------------

1. Definirea aptitudinilor	277
2. Criterii de evaluare a aptitudinilor	279
3. O problemă controversată a aptitudinilor	282

Capitolul XXIII – Caracterul ca latură relațional-valorică și de autoreglaj a personalității	287
---	------------

1. Accepțiunile noțiunii de caracter	287
2. Atitudinile și trăsăturile ca elemente structurale fundamentale ale caracterului	289
3. Modele explicativ-interpretative ale caracterului și relevanța lor teoretico-aplicativă	291

Capitolul XXIV – Inteligența ca latură rezolutiv-productivă a personalității	297
---	------------

1. Inteligența: delimitări conceptuale	297
2. Modele explicativ-interpretative ale inteligenței	300
3. Relația dintre inteligență și personalitate	303

Capitolul XXV – Creativitatea ca latură transformativ-constructivă a personalității	305
1. Conceptul de creativitate	305
2. Factorii creativității	308
3. Relația dintre creativitate și inteligență	309
C. Structura și dezvoltarea personalității	313
Capitolul XXVI – Personalitatea – un complex structurat	315
1. Relații între laturile personalității	315
2. Devenirea personalității	319
3. Tipuri de personalitate	322
Bibliografie	327

Capitolul III

Metodele psihologiei

1. Specificul metodelor psihologiei

Complexitatea obiectului de cercetare al psihologiei, natura ideală, subiectivă a psihicului nu puteau să nu se repercuteze și asupra metodelor utilizate în cercetarea psihologică. Spre deosebire de alte științe, îndeosebi de cele denumite exacte sau ale naturii, unde obiectul este investigat și cunoscut direct, în psihologie cunoașterea se realizează indirect, manifestările exterioare, comportamentale fiind considerate ca indicatori ai stărilor și relațiilor interne, subiective. Apoi, dacă în științele naturii cercetătorul se rezumă la a constata, explica și prevedea mersul proceselor, la a reproduce cât mai exact obiectul investigat, manifestând o relativă detașare și indiferență față de obiectul studiat, în psihologie el se „*implică* și chiar se identifică cu destinul obiectului”, este interesat de „*relevarea sensului valoric al prefacerilor pe care le suportă obiectul*”, angajându-se „*pe direcția ofertei de soluții care să optimizeze fluxul schimbărilor*” (Golu, 1989, p. 150). Aceste particularități sunt generate de specificul existențial al omului, dar și de statutul specific al cercetătorului și care, prin conduita sa, o poate influența pe cea a subiectului investigat. În aceste condiții, nu ne putem aștepta ca în psihologie metodele de cercetare să dispună de aceeași rigurozitate ca în științele naturii. Cert este faptul că psihologia, în evoluția sa, a trecut treptat de la metodele subiective spre metodele obiective, locul introspecției, ca metodă subiectivă, fiind luat de observație, experiment etc., ca metode obiective.

Dar ce este metoda de cercetare? „Metoda este tocmai acea îmbinare și organizare de concepte, modele, ipoteze, strategii, instrumente și tehnici de lucru care dau corporalitate unui proiect metodologic. Ea este operatorul care mijlocește trecerea, ridicarea treptată de la problema de cercetare, enunțată în plan teoretic, la reconstrucția ei – observațională, experimentală, acțională – în vederea corectării, optimizării, potențării, restructurării unui sector sau altul al practicii sociale” (*ibidem*, pp. 153-154). Metoda definește calea, itinerarul, structura de ordine sau programul după care se reglează acțiunile intelectuale și practice, în vederea atingerii unui scop. Metodele psihologiei au un caracter instrumental, de intervenție, de informare, interpretare și acțiune. În funcție de scopul lor, pot fi împărțite în :

metode de recoltare a informațiilor și metode de prelucrare și interpretare a acestora ; metode de investigare intensivă și extensivă ; metode de diagnoză și prognoză ; metode de cercetare și metode aplicative (psihoeducăționale, psihoeergonomice, psihoterapeutice etc.). Ele pot fi clasificate și după alte criterii (de exemplu, după criteriul istoric, după cel al gradului de penetrație în profunzimea fenomenului studiat, după criteriul indicelui de standardizare a procesului de cercetare etc.).

Metodele sunt ghidate de concepția generală a cercetătorului, de principiile teoretico-științifice de la care pornește, reunite sub denumirea de *metodologia cercetării*. Fiecare școală sau orientare psihologică își are propria sa metodologie de cercetare. Între concepție și metodă există o strânsă interacțiune. Al. Roșca (1976, p. 23) arată că Wundt, de exemplu, pornind de la premisa falsă a paralelismului psihologic, ajunge la concluzia că psihicul nu este accesibil decât introspecției. Chiar datele obținute despre alte persoane (copil mic, bolnav mental) sau despre animale sunt înțelese și au valabilitate numai dacă cercetătorul se transpune în locul copilului, al bolnavului mental sau al animalului. Iată o situație extremă care ne demonstrează legătura dintre metoda de cercetare și concepția despre psihic. Această relație poate fi identificată în cadrul fiecărei orientări psihologice.

2. Principalele metode ale psihologiei

A. Metoda observației

Observația, ca metodă de cercetare, constă în urmărirea intenționată și înregistrarea exactă, sistematică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului (sau grupului), precum și a contextului situațional al comportamentului. Unul dintre conținuturile observației îl constituie *simptomatologia stabilă*, adică trăsăturile bio-constituționale ale individului (înălțimea, greutatea și grosimea membrilor, circumferința craniană, toracică, abdominală), ca și trăsăturile fizionomice (aspectul capului, feței, relațiile dintre diferitele detalii anatomice ale feței : fruntea, nasul, bărbia, pomeții obrazilor etc.). Se pornește de la premisa că înfățișarea omului nu este mută, ci poate furniza o serie de informații.

Ernest Kretschmer a constatat, de exemplu, existența unei relații între tipul somatic (înfățișarea fizică) și anumite manifestări comportamentale și chiar dintre acestea și predispoziția pentru anumite boli psihice. Știm și din propria experiență că o viață afectivă intensă, nămoltoasă, anumite tipuri de trăiri afective (bucurii frecvente sau tristeți frecvente) își pun amprenta asupra chipului uman. Aceste date și, mai ales, relațiile dintre ele trebuie interpretate cu multă prudență, pentru a nu ne conduce la concluzii pripite sau chiar eronate.

Un alt conținut al observației, mult mai semnificativ, îl constituie *simptomatologia labilă*, adică multitudinea comportamentelor și conduitelor flexibile, mobile ale

individului, cum ar fi conduita verbală, motorie, mnezică, inteligentă etc., ca și varietatea expresiilor comportamentale, de exemplu, expresiile afective, atitudinale etc. Observând felul în care merge un individ, cum gesticulează, cum vorbește, cum își exteriorizează trăirile psihice, ne putem da seama despre multe dintre stările, însușirile și trăsăturile lui psihice. Un mers lent și greoi ne spune altceva decât unul rapid, energic, suplu și ferm; gesturile rare, moi, de mică amplitudine furnizează alte informații decât cele repezi, violente, pe direcția „înainte”; la fel de semnificative pentru caracterizarea unui individ sunt și unele particularități ale vorbirii: sonoritatea, fluența, debitul, intonația, pronunția, structura vocabularului, adecvarea la conținut.

Pentru observarea tuturor acestor manifestări comportamentale, cercetătorul face apel la mai multe **forme de observație**, care pot fi clasificate în funcție de diverse criterii, cum ar fi: orientarea actului observațional: *autoobservația* (orientată către surprinderea particularităților propriului comportament); *observația propriu-zisă* (orientată către observarea manifestărilor comportamentale ale altor persoane); prezența sau absența intenției de a observa: *ocazională* (întâmplătoare, nu ține seama de nici o regulă) și *sistematică* (face apel la un proiect care îi reduce câmpul); prezența sau absența observatorului: *directă* (bazată pe prezența observatorului și pe conștientizarea ei de către subiecții observați); *indirectă* (observatorul este amplasat în spatele unor geamuri cu vedere unilaterală sau beneficiază de televiziune cu circuit închis); cu *observator uitat, ignorat* (observatorul este prezent, însă este atât de cunoscut membrilor grupului, încât este ignorat); cu *observator ascuns* (în spatele unor draperii, a unor paravane etc.); implicarea sau nonimplicarea observatorului: *pasivă* (fără implicarea directă a observatorului în activitate); *participativă* (observatorul devine membru al grupului și participă la activitatea lui); durata observării: *continuuă* (efectuată pe o perioadă mai mare de timp); *discontinuuă* (pe unități de timp mai mici și la intervale diferite); obiectivele urmărite: *integrală* (încește spre surprinderea tuturor sau a cât mai multor manifestări de conduită); *selectivă* (se concentrează asupra unei singure conduite). Amănunte în legătură cu aceste forme de observație pot fi găsite în Roger Mucchielli (1974, pp. 54-85) sau în Michiels-Phillippe (1984).

Calitatea observației depinde de o serie de particularități psihoindividuale ale observatorului (capacitatea sa de concentrare a atenției, de selectivitate etc.). De asemenea, ea este influențată și de tipul de percepție al observatorului, unii aparținând tipului descriptiv (înregistrează minuțios, exact, sec), alții tipului evaluativ (cu tendința de a face aprecieri, estimări, interpretări), alții tipului imaginativ și poetic (aceștia neglijează faptele și dau frâu liber imaginației; de aceea, ajung deseori la deformarea realității). Unii observatori sesizează relațiile dintre faptele observate, alții consideră faptele ca fiind independente; unii percep mai multe lucruri deodată, alții doar unul singur.

Pentru a elimina intervenția deformatoare a acestor factori și pentru a crește calitatea observației este bine să fie respectate o serie de indicații. **Condițiile unei bune observații** sunt: stabilirea clară, precisă a scopului, a obiectivului urmărit; selectarea formelor ce vor fi utilizate, a condițiilor și mijloacelor necesare (cronometre,

magnetofoane, aparate foto, de filmotecă etc.); elaborarea unui plan riguros de observație (de la ce sistem conceptual și de la ce ipoteze se va putea porni); unde și când va fi efectuată; cât timp va dura etc.; consemnarea imediată a celor observate, deoarece consemnarea ulterioară ar putea fi afectată de uitare (în acest sens, se întocmește un protocol de observație); efectuarea unui număr optim de observații; desfășurarea ei în condiții cât mai variate; discreția ei (persoana în cauză să nu-și dea seama că este observată).

Pentru creșterea calității observației, este necesar să se apeleze la o serie de repere de control, reieșite din observații anterioare ale cercetătorului, din experiența sa personală de viață sau din lucrările de specialitate. Aceste repere de control reprezintă conceptualizarea faptelor observate, concepte psihologice operaționale.

Asistând la joaca unor copii în pauză, un observator poate remarca cum copiii aleargă, vorbesc, se împing, își oferă jucăriile, și le smulg unul altuia, se ceartă, se împacă etc. Unui observator neavizat, toate aceste conduite cotidiene nu-i spun nimic. Dacă ele sunt însă conceptualizate în două tipuri de conduite (amicale și ostile) și dacă frecvența lor este urmărită în funcție de vârsta și sexul copiilor, atunci ar putea fi remarcate o serie de caracteristici semnificative. N.R. Marshall (1964) a constatat, de exemplu, că odată cu vârsta numărul conduitelor amicale crește, în timp ce numărul conduitelor ostile descrește, ceea ce demonstrează sporirea tendințelor de integrare socială a copiilor.

La fel de utilă este și folosirea unor modalități de evaluare a observațiilor efectuate care să permită înregistrarea facilă a datelor și, mai apoi, compararea lor. În acest scop, este indicată determinarea unității de observație (a cuantumului de elemente observate pe intervale egale de timp: repartizarea acestora de-a lungul unei zile etc.). De asemenea, pot fi stabilite grade de estimări ale unor însușiri psihice. De exemplu, pentru a preciza în ce măsură este prezentă o însușire psihică la un copil, se stabilesc următoarele evaluări: în foarte mare măsură, în mare măsură, într-o măsură potrivită, în mică măsură, într-o foarte mică măsură. Aceste estimări calitative pot fi convenite în cifre, prin acordarea de puncte (5 puncte pentru prezența însușirii respective într-o foarte mare măsură, 1 punct pentru prezența ei într-o foarte mică măsură). Estimările pot fi făcute și literar. Pentru însușirea unui copil de a fi atent, am putea prevedea: foarte atent, atent, atent selectiv, puțin atent, neatenț. În sfârșit, mijlocul cel mai sigur care facilitează recoltarea și compararea rapidă a datelor de observație îl reprezintă utilizarea unor grile de observație și sistematizarea lor în funcție de o serie de criterii.

R.F. Bales (1954), urmărind interacțiunile comunicaționale dintre membrii mai multor grupuri umane, a constatat că aceștia manifestă două categorii de comportamente: afective (subîmpărțite, la rândul lor, în pozitive și negative) și instrumentale (concretizate în întrebările puse și în răspunsurile așteptate). Un membru al unui grup poate manifesta solidaritate, destindere, aprobare pasivă față de un altul sau, dimpotrivă, dezaprobare, tensiune, antagonism. De asemenea, el poate emite sugestii, opinii și informații sau cere sugestii, opinii, informații. Sistematizând aceste categorii interacționale, Bales a oferit un instrument de contabilizare rapidă a interacțiunilor

dintre membrii grupului, dând posibilitatea întocmirii unui profil al grupului respectiv, din care putem afla dacă grupul este centrat pe sarcina ce urmează a fi rezolvată sau pe interacțiunile de tip afectiv.

Este necesară și întreprinderea unor măsuri de combatere a obstacolelor, ce ar putea împiedica realizarea unor observații adecvate. Printre asemenea obstacole enumerăm: influența orientărilor observației, schema pre-perceptivă putând deforma faptele observate; tendința observatorului de a decodifica faptele observate în conformitate cu teoria (explicită sau implicită) la care aderă; tendința ca așteptările și anticipările observatorului să inducă rezultate în conformitate cu acestea. Preîntâmpinarea apariției unor asemenea obstacole sau eliminarea lor se poate face fie prin apelul la mijloacele tehnice la care ne-am referit mai înainte, fie prin formarea și educarea corespunzătoare a observatorilor. Observarea unuia și aceluiași fapt de mai mulți observatori și apoi analiza comparativă a protocoalelor întocmite, realizarea cât mai multor observații de către unul și același observator, pe baza unei grile de observație, ar putea fi utile în corectarea deformărilor observației.

Observația permite surprinderea manifestărilor comportamentale naturale, firești ale individului, în condiții obișnuite de viață și activitate, oferind mai ales date de ordin calitativ. În schimb, un dezavantaj al ei îl constituie faptul că observatorul trebuie să aștepte intrarea în funcțiune a fenomenului studiat.

B. Metoda experimentului

După cum arată Fraisse, „metoda experimentală nu este, în realitate, decât un mod de cunoaștere. Caracteristica ei esențială este de a tinde spre coerența unui sistem de relații controlate prin experiență” (Fraisse, 1970, p. 72). Experimentatorul **intervine efectiv, provoacă intenționat fenomenul**; **izolează** variabilele cercetate (numite **variabile dependente**) de alte variabile, numite **variabile independente**, manipulate de cercetător, care pot influența manifestarea fenomenului investigat; **variază, modifică** condițiile de manifestare a fenomenelor, pentru a sesiza mai bine relațiile dintre variabilele experimentate; **repetă** fenomenul pe același subiect sau pe subiecți diferiți, pentru a determina legitatea lui de manifestare; **compară** rezultatele obținute la grupul experimental (în care se intervine) cu cele obținute la grupul martor sau de control (în care nu se intervine), pentru a vedea în ce măsură ele se datorează variabilelor experimentale utilizate. La aceste sarcini ale experimentatorului, Reuchlin mai adaugă două: **emiterea unei ipoteze** (aceasta putând fi sugerată de o observație anterioară fortuită sau sistemică), **controlul variabilelor parazitare** (care pot introduce modificări de tip aleatoriu) (Reuchlin, 1986, pp. 39-48).

Există mai multe *tipuri sau forme de experimente*. O primă formă o reprezintă *experimentul de laborator*, care presupune scoaterea subiectului din ambianța lui obișnuită de viață și activitate și introducerea într-o ambianță oarecum artificială, anume creată (camere special amenajate, aparatură de laborator, condiții și programe de desfășurare a experimentelor bine determinate, adeseori obligatorii). Experimentul

de laborator are o serie de avantaje (stabilește mai bine relațiile cauzale dintre fenomenele studiate, oferă date atât de ordin calitativ, cât și cantitativ, dispune de un grad mai mare de precizie și rigurozitate), dar și numeroase dezavantaje. Astfel, condițiile artificiale în care este pus subiectul pot afecta reacțiile acestuia; forța unor variabile care intervin în laborator este cu totul alta decât cea din viața reală, de aceea subiectul o poate subestima; experimentatorul poate sugera involuntar ce așteaptă de la subiecți; la rândul lor, subiecții au tendința de a se prezenta într-o lumină favorabilă, pentru a obține stima experimentatorului sau recompensa promisă.

Pentru a contracara aceste dezavantaje, se utilizează o altă formă de experiment, și anume **experimentul natural**, care presupune aplicarea probei sau sarcinii declanșatoare, într-un cadru obișnuit, familiar de activitate al individului.

O formă particulară a experimentului natural, utilizată în condițiile procesului instructiv-educativ, este **experimentul psihopedagogic**. Acesta poate fi de două feluri: **constatativ** (urmărește fotografierea, consemnarea situației existente în grupul cercetat a unor „factori de progres”, în vederea schimbării comportamentale, schimbarea constatată prin compararea situației inițiale cu cea finală).

Experimentul, indiferent de tipul său, apelează la trei scheme (modele) experimentale:

1. prezentarea repetată a unuia și aceluiași stimul pe una și aceeași persoană și înregistrarea progresului obținut;
2. prezentarea unor stimuli diferiți unuia și aceluiași persoane, pentru a surprinde superioritatea unui anume tip de stimulări;
3. aplicarea unuia și aceluiași stimul pe mai multe persoane, pentru a surprinde rolul diferențelor individuale.

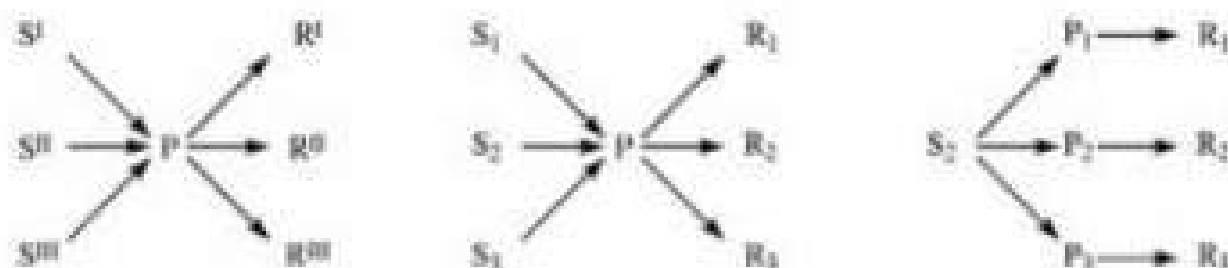

Fig. 3.1 - Tipuri de scheme sau modele experimentale

Metoda experimentului, deși pare relativ ușoară, ridică în fața cercetătorului o serie de probleme dificile, cum ar fi: ce subiecți trebuie utilizați în experimentare? De obicei, au fost folosiți subiecți care s-au oferit voluntar, mai ales studenți; or, se știe că particularitățile acestora sunt mult diferite față de cele ale subiecților din populația generală; ce trebuie făcut cu rezultatele care se abat mult de la medie? ce număr de subiecți trebuie să participe la experiment? (știut fiind faptul că unii dintre ei vor renunța pe parcurs); este bine să li se comunice subiecților rezultatele obținute, fără ca acestea să le afecteze comportamentul? etc. Aceste dificultăți pot fi depășite